

WANDA PAPROCKA

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa

INSTYTUCJE I ORGANIZACJE POLSKIE
NA KRESACH WSCHODNICH 1920–1939

Zarówno przedstawiciele środowisk naukowych, jak i władz państwowych niemal od początku istnienia II Rzeczypospolitej zdawali sobie sprawę, że polityka państwowa na Kresach Wschodnich nie może być świadoma swych celów i sposobów ich realizacji bez dokładnej znajomości tego terenu. Dotyczyło to struktury etnicznej ludności, struktury społeczno-gospodarczej, spraw kultury oraz warunków naturalnych Ziemi Wschodnich.

Powstałe w 1918 r. państwo polskie obejmowało swoimi granicami tereny zamieszkałe przez ludność zróżnicowaną etnicznie. Wymagało to prowadzenia przez rząd określonej polityki w stosunku do mniejszości narodowych i powoływania instytucji realizujących podstawowe jej cele. Do zadań priorytetowych należał rozwój gospodarczo-społeczny i kulturalny wschodnich obszarów II Rzeczypospolitej i ścisłe powiązanie ich z centralną Polską. Instytucje zajmujące się Kresami Wschodnimi miały różny charakter, a zakres ich działania obejmował zarówno sprawy polityczne, gospodarcze, jak i kulturalne. Były one organizowane przez polityków, naukowców oraz działaczy gospodarczych i społecznych. Posiadały statusy komisji, komitetów, instytutów, towarzystw. Działały w różnych okresach II Rzeczypospolitej, a ich trwałość i efektywność zależała od wielu czynników i była znacznie zróżnicowana. Ze względu na różny charakter tych placówek najbardziej właściwe wydaje się ich omówienie w porządku chronologicznym. Uzasadnia to dodatkowo fakt, że ich rozwój uzależniony był od zmieniającej się w dwudziestolecie międzywojennym polityki państwa w stosunku do mniejszości narodowych.

Pierwszą w okresie II Rzeczypospolitej instytucją zajmującą się badaniami naukowymi nad gospodarką Ziemi Wschodnich był Instytut Badania Stanu Gospodarczego Ziemi Wschodnich, utworzony przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Powstał on w 1919 r. z inicjatywy grona osób, przede wszystkim Z. Czerwijowskiego, S. Downarowicza, W. Gorjaczekowskiego, S. Leśniowskiego i W. Romana. Instytut zatrudniał 20 stałych pracowników naukowych i stu kilkunastu członków. Wydał około 30 arkuszy druku prac poświęconych głównie melioracji i komunikacji (*Rocznik Ziemi Wschodnich*,

R. 4: 1938, s. 236). Niestety, materiały dotyczące tej placówki zostały zniszczone w czasie II wojny światowej w pożarze gmachu Muzeum; nie udało mi się także ustalić imion członków – założycieli Instytutu, ani dotrzeć do bliższych danych na ich temat. Rok później (1930 r.) powstaje w Wilnie instytucja skupiająca w swoim gronie naukowców, którzy odegrali w nauce polskiej XX w. znaczącą rolę. Jakkolwiek nazwa Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej sugeruje znacznie szerszy zakres badań niż obszar Kresów Wschodnich, to właśnie one były przede wszystkim przedmiotem badań tej placówki¹. Do członków Instytutu należeli m.in.: Stanisław Arnold, Franciszek Bujak, Cezaria Ehrenkreutzowa, Jan Piłsudski, Władysław Semkowicz. Prezesem Instytutu był Jan Rozwadowski. Powołano do życia sekcje: historyczno-prawną, literatury i językoznawstwa, etnograficzno-geograficzną i gospodarczą. Przewodnicztwo sekcji etnograficzno-geograficznej objęła Cezaria Ehrenkreutzowa, Sekretarzem została Maria Prüfferowa. W podsekcji etnograficznej prowadzono badania terenowe w województwie wileńskim i nowogródzkim (pod kierunkiem C. Ehrenkreutzowej). Wydawnictwem Instytutu był *Rocznik Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej*. Poza zadaniami badawczymi Instytut stawiał sobie za cel realizację pewnych programów rządowych dotyczących Kresów Wschodnich. Należało do nich powołanie Wyższej Szkoły Nauk Politycznych, której statut zatwierdzony został w 1937 r. Była to szkoła trzyletnia przygotowująca badaczy lub specjalistów do pracy w administracji państwowej na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, w placówkach polskich w ZSRR i państwach bałtyckich. Dyrektorami szkoły byli kolejno: Janusz Jędrzejewicz i Władysław Wielhorski.

O systematycznych badaniach Ziemi Wschodnich można mówić jednak dopiero od roku 1933, kiedy powstało w Warszawie Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich. Prawie równocześnie, bo w początkach 1934 r., rozpoczyna działalność Komisja Naukowych Badań Ziemi Wschodnich. Inicjatorem jej powstania był Komitet do Spraw Narodowościowych, placówka działająca na zlecenie rządu, ukonstytuowana 2 marca 1934 r. w okresie, w którym na czele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych stał Bronisław Pieracki. Dzięki Komitetowi po raz pierwszy od 1926 r. polityka narodowościowa stała się przedmiotem prac rządu jako ciała kolektywnego (Chojnowski 1979, s. 207). Formalna decyzja o utworzeniu Komitetu zapadła na posiedzeniu Rady Ministrów 19 grudnia 1935 r. W skład Komitetu weszli (oprócz premiera) ministrowie spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, spraw wojskowych, wyznań religijnych i oświecenia oraz rolnictwa. Do jego zadań należało opracowywanie i przedstawianie rządowi wniosków zawierających wytyczne polityki narodowościowej, koordynowanie posunięć poszczególnych organów państwowych, a także pobudzanie inicjatyw społecznych popierających prace rządu. Stałym organem wykonawczym Komitetu było tzw. Biuro Polityki Narodowościowej.

¹ Jak pisze w swoich wspomnieniach Jerzy Putrament, Instytut powstał dzięki aktywności młodych naukowców i był jedyną w swoim rodzaju placówką obliczoną na naukowy wywiad antyradziecki (Putrament 1961, s. 121).

Dla jego potrzeb pracowała wspomniana wyżej Komisja Naukowych Badań Ziemi Wschodnich. Pracami Komisji kierował gen. Tadeusz Kasprzycki. W jej składzie działały zespoły badawcze: łemkowski (prof. Józef Smoleński), lwowski (prof. Tadeusz Bigo), polesko-podlaski (dr Ludwik Grodzicki), ziem północno-wschodnich (dr Władysław Wielhorski) i chełmsko-wołyński (prof. Władysław Krzyżanowski).

Komisja, zgodnie z wytycznymi instytucji, która ją powołała, czyli Komitetu do Spraw Narodowościowych, podjęła zadania gromadzenia dotychczasowego dorobku naukowego dotyczącego Ziemi Wschodnich, skoordynowania badań w tej dziedzinie, opracowania ich programów oraz zdobycia odpowiednich środków finansowych na ich prowadzenie. Zadania te realizowano współpracując z zakładami naukowymi wyższych uczelni Warszawy, Wilna, Krakowa oraz instytucjami i towarzystwami naukowymi. Nie mając możliwości finansowych prowadzenia badań równocześnie we wszystkich kierunkach i na wszystkich terenach, Komisja stanęła przed koniecznością koncentracji wysiłków badawczo-naukowych na wybranych odcinkach. Za priorytetowe uznano studia w dziedzinach: demograficzno-etnograficznej i ekonomicznej. W pierwszej z nich przeprowadzono badania zmierzające do wytyczenia granic jednolitych etnicznie regionów, przyjmując za ich wyznaczniki elementy uznane za statyczne, jak np. język. W drugiej dziedzinie, określanej jako dynamiczna, przeprowadzono studia etnosocjologiczne nad strukturą agrarną Ziemi Wschodnich, dodatkowymi zarobkami ludności wiejskiej oraz nad czynnikami, które mogłyby świadczyć o możliwościach rozwojowych osiedli miejskich. Aktywna działalność Komisji znalazła wyraz w materiałach przedstawionych na zorganizowanym z jej inicjatywy w 1936 r. I Zjeździe Sprawozdawczo-Naukowym poświęconym Ziemiom Wschodnim. Zostanie on omówiony w dalszej części artykułu.

Jedną z ważniejszych placówek działających przez siedem ostatnich lat II Rzeczypospolitej, aż do wybuchu wojny, było – powstałe w 1933 r. – Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich. Do jego naczelnych zadań należało ściśle zespolenie Ziemi Wschodnich z Rzeczypospolitą oraz ich rozwój gospodarczy i kulturalny. Towarzystwo założone zostało z inicjatywy działaczy gospodarczych i społecznych: Bronisława Hełczyńskiego, Piotra Jarockiego, Józefa Kożuchowskiego, Kazimierza Skórewicza i Adama Stablewskiego. W memoriałach składanych do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych postulowano konieczność rozwoju polityki inwestycyjnej w województwach wschodnich, a mianowicie budowy dróg i sieci kolejowej, rozbudowy miast, uprzemysłowienia, rozbudowy inwestycji służących rozwojowi handlu, jak elewatory, chłodnie itp. Realizację tych postulatów miało ułatwić utworzenie prawie we wszystkich powiatach województw wschodnich Kół Powiatowych, których członkowie zobowiązani byli dostarczać wiadomości o sytuacji gospodarczej na ich terenie i równocześnie wspierać aktywnie wszelkie akcje służące rozwojowi ekonomicznemu powiatu, który reprezentowali. Zdobyte wiedzy o rzeczywistości gospodarczej Ziemi Wschodnich miało służyć utworzeniu planu przebudowy gospodarczej tej części kraju.

W pierwszym okresie działalności Towarzystwo organizowało zebrania o charakterze referatowo-dyskusyjnym, na których znawcy poszczególnych problemów gospodarczych Ziemi Wschodnich przedstawiali je na podstawie analizy zebranych w terenie materiałów. Wśród referujących nie brakowało inicjatorów i organizatorów Towarzystwa, jak m.in.: P. Jarockiego, dyrektora Powszechnej Kasy Oszczędnościowej, czy J. Koźuchowskiego, vice-prezesa Banku Gospodarstwa Krajowego. Referaty dotyczyły zarówno spraw ekonomicznych, jak i rozwoju cywilizacyjnego Ziemi Wschodnich. Duże znaczenie dla poznania tych terenów miały, organizowane już od 1933 r. przez Towarzystwo, kursy jednoroczne dla młodzieży akademickiej pod nazwą „Studium o Ziemiach Wschodnich”. Niewątpliwie ze wszystkich organizacji działających na rzecz rozwoju Ziemi Wschodnich Towarzystwo najbardziej konsekwentnie realizowało swoje założenia statutowe. Czyniło to nakładając na Zarząd główny, oraz na Okręgi i Koła, szereg obowiązków takich, jak: „1) mobilizowanie społeczeństwa polskiego w województwach centralnych do pomocy ludności Ziemi Wschodnich oraz aktywizowanie wysiłków ludności kresowej dla właściwego wykorzystania uzyskanych środków; 2) popieranie interesów gospodarczych i społecznych Ziemi Wschodnich wobec władz państwowych, banków i instytucji państwowych oraz centralnych organizacji gospodarczych i społecznych; 3) udzielanie wszelkich informacji i pomocy w zakresie przewidzianym przez statut, a w szczególności udzielanie pomocy Kołom, biorącym udział w organizacji spółdzielczości, powoływanie placówek gospodarczych, eksportowych, przemysłu ludowego, warsztatów pracy itp.; 4) uświadczenie społeczeństwa o potrzebach kulturalnych, społecznych i gospodarczych Ziemi Wschodnich; 5) szerzenie kultury polskiej, obrona i podnoszenie kultury regionalnej, organizowanie pracy społecznej, wychowawczej, kulturalnej i naukowej; 6) szerzenie czytelnictwa przez biblioteki, świetlice, czytelnie itp.; 7) popieranie wychowania fizycznego i organizacji sprawujących to wychowanie; 8) skierowanie turystyki na Ziemię Wschodnią; 9) organizowanie w centrum państwa kolonii dla dzieci z Ziemi Wschodnich” (*Kalendarz Ziemi Wschodnich*, R. 1: 1935, s. 6).

Towarzystwo dzieliło się na Okręgi działające w ramach województw. Okręgi dzieliły się na Koła. Działały następujące Sekcje: 1) Sekcja Organizacyjna, do której należały sprawy organizowania Okręgów i Kół, rozbudowa komórek organizacyjnych w Zarządzie Głównym, pozyskiwanie działaczy do pracy oraz sprawy akademickie; 2) Sekcja Bibliotek i Czytelni; 3) Sekcja pomocy w naturze zajmująca się doraźną pomocą dla poszczególnych środowisk; 4) Sekcja Turystyki na Ziemiach Wschodnich; 5) Sekcja Ekonomiczna zajmująca się problemami gospodarczymi Ziemi Wschodnich; 6) Sekcja Propagandy i Wydawnictw zajmująca się propagandą Towarzystwa, popieraniem postulatów Ziemi Wschodnich i wydawaniem *Kalendarza Ziemi Wschodnich*; 7) Sekcja Porad Prawnych zajmująca się udzielaniem informacji i porad prawnych Kołom i Okręgom; 8) Sekcja Finansowa i Dochodów Niestalych zajmująca się sprawami finansowymi Towarzystwa, budżetem i inicjowaniem imprez. Prezesem Towarzystwa był Aleksander Prystor, Marszałek Senatu (*Kalendarz Ziemi Wschodnich*, R. 1: 1935, s. 7).

Ponieważ sprawy ekonomiczne dominowały we wszystkich działaniach na rzecz Ziem Wschodnich, ich formy organizacyjne ulegały stałej rozbudowie. Powstała w ramach Towarzystwa Sekcja Ekonomiczna uległa w krótkim czasie podziałowi na Sekretariat Ekonomiczny, służący rozwiązywaniu spraw bieżących, i Koło Ekonomiczne, którego działalność miała za zadanie pogłębianie wiedzy ekonomicznej i stworzenie Forum dla spotkań naukowych. Koło Ekonomistów, którego Prezesem był Józef Poniatowski, utworzyło 4 sekcje: 1) taryfowo-komunikacyjną; 2) samorządową; 3) agrarną; 4) produkcji rolnej. Dalsze zmiany organizacyjne przyniosły porozumienie między Towarzystwem i Komisją Naukowych Badań Ziem Wschodnich, na mocy którego utworzono w 1936 r. Instytut Gospodarczy Ziem Wschodnich. Będąc organem naukowym Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich, Instytut realizował cele naukowe w zakresie badań gospodarczych i społecznych poprzez gromadzenie materiałów naukowych dotyczących Ziem Wschodnich, inicjowanie i organizowanie badań, ogłaszanie wyników prac, publikacje, utrzymywanie i organizowanie pracowni, bibliotek, zjazdów, wykładów itp. Instytut zatrudniał około 60 osób, posiadał Radę Naukową, w której skład wchodził tak wybitni naukowcy, jak prof. prof. Franciszek Bujak, Stanisław Grabski, Zdzisław Lutkiewicz, Stefan Ehrenkreutz i inni. Kierownikiem Instytutu został Stanisław Orsini-Rosenberg. W skład dziesięciu ośrodków badawczych wchodziły następujące placówki, które określono w schemacie organizacyjnym jako Grupy: 1) Centralna Grupa Badań Agrarnych w Warszawie; 2) Centralna Grupa Badań Miejskich na Ziemiach Wschodnich w Warszawie; 3) Wileńska Grupa Badań Przebudowy Agrarnej w Wilnie; 4) Wileńska Grupa Badań Przemysłu Ludowego; 5) Wołyńska Grupa dla Badań Uzupełniających nad Miastami i Osiedlami Fabrycznymi Wołynia i Łucka; 6) Małopolska Grupa Badań Przemysłu Ludowego we Lwowie; 7) Białostocka Grupa Badań Przemysłu Ludowego; 8) Wołyńska Grupa Badań Przemysłu Ludowego; 9) Poleska Grupa Badań Przemysłu Ludowego; 10) Lubelska Grupa Badań Przemysłu Ludowego.

Rzemiosło i przemysł domowy, jako źródła dodatkowych dochodów, były od dawna w kręgu zainteresowań ekonomistów. Już w 1934 r. Komisja Naukowych Badań rozpoczęła badania nad wytwórczością wiejską, obejmując nimi ziemie północno-wschodnie (województwa: wileńskie, nowogródzkie, poleskie i 7 powiatów woj. białostockiego). Podobne studia podjęło grono pracowników Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie pod kierownictwem ekonomisty Józefa Święcickiego. Badania zostały podzielone na 5 etapów: 1) zapoznanie się z literaturą przedmiotu i ewidencja materiałów już zebranych; 2) ustalenie liczby warsztatów wytwórczych, ich rozmieszczenia i przybliżonej wysokości produkcji; 3) opis ważniejszych ośrodków wytwórczości i miejsc masowego zbytu (jarmarków); 4) opracowanie monograficzne ważniejszych gałęzi przemysłu ludowego; 5) opracowanie syntetyczne zagadnienia przemysłu ludowego na ziemiach północno-wschodnich na podstawie zgromadzonego materiału statystycznego.

Do momentu podjęcia tematu przez Grupę Badań Świącickiego materiały dotyczące przemysłu ludowego były bardzo ubogie i pochodziły jedynie z Izb Rzemieślniczych oraz z ankiety opracowanej w 1926 r. przez Janinę Oryńżynę. Grupa Świącickiego gromadziła dane orientacyjne z Bazarów Przemysłu Ludowego uzyskanych od zarządu gmin wiejskich, nauczycieli ludowych, proboszczów oraz na drodze korespondencyjnej. Najcenniejszym jednak źródłem okazały się informacje zebrane drogą objazdów i bezpośrednich kontaktów pracowników Grupy. Na podstawie powyższych prac stworzono kartotekę miejscowości położonych w woj. wileńskim, nowogródzkim i poleskim oraz siedmiu powiatach północno-wschodnich woj. białostockiego. Prace nad monografiami poszczególnych gałęzi wytwórczości ludowej zbiegły się z przejęciem badań (w październiku 1936 r.) przez Instytut Gospodarczy Ziemi Wschodnich. W tym czasie sporządzono już rejestrację ważniejszych ośrodków wytwórczości ludowej, wybierając 6 gałęzi wytwórczych, których monograficzny opis był wskazany ze względu na ich typowy dla tego terenu charakter. Było to tkactwo (użytkowe i zdobnicze), bednarstwo, kołodziejstwo, garncarstwo oraz wyrób z drewna różnych przedmiotów użytku rolniczego i domowego. Instytut Gospodarczy Ziemi Wschodnich przejął również badania nad strukturą agrarną, prowadzone w okresie wcześniejszym przez Komisję Naukowych Badań Ziemi Wschodnich. Prace naukowe w Wileńskiej Grupie Badań Przebudowy Agrarnej dotyczyły zagadnień związanych z szachownicą gruntów, gruntami wspólnymi, służebnością. Studia nad tymi tematami rozpoczęto w roku 1935. Przebiegały one w dwóch etapach, nie ukończonych w całości do 1939 roku. Etapy te obejmowały następujące działania: badania wstępne nad ustawodawstwem agrarnym rosyjskim, w szczególności nad reformą stołypinowską oraz zebranie i opracowanie danych dotyczących przedwojennego scalenia gruntów na badanych terenach i obecnego stanu procesów komasacyjnych. Równolegle prowadzono analizę i dokonywano oceny społecznych i gospodarczych skutków tych procesów.

W badaniach miast i osiedli miejskich, następnego ważnego zagadnienia w pracach Instytutu, przyjęto zasadę, że przedmiotem studiów będą nie miasta i gminy miejskie w znaczeniu prawn-administracyjnym, ale miejscowości, które ze względu na przeważający rodzaj zajęć ich mieszkańców miały „miejski” charakter. Poza materiałami statystycznymi i danymi urzędowymi w badaniach tych wykorzystano informacje gromadzone drogą wywiadów ze znawcami poszczególnych dziedzin życia gospodarczego oraz samych podmiotów gospodarczych, jak np. Biura Ekonomiczno-Statystycznego Towarzystwa Bezprocentowego Kas Żydowskich, instytucji wspomagającej działalność gospodarczą ludności żydowskiej, która stanowiła w kresowych miasteczkach od 60 do 90% ludności (*Rocznik Ziemi Wschodnich*, R. 4: 1938, s. 246). Prowadzone przez Biuro szczegółowe badania nad monografiami miast i miasteczek obejmowały wszystkie dziedziny życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego. W skład siedemnastu tematów poddanych analizie wchodziły m.in.: położenie geograficzne, przemysł, rzemiosło, chałupnictwo, handel, kredyty,

oświata i kultura, opieka społeczna, zdrowotność, budownictwo przemysłowe i mieszkaniowe. W wyniku tych studiów, w następnych latach zostały opracowane monografie szeregu miast i miasteczek woj. poleskiego, m.in. Berezy Kartuskiej, Drohiczyzna, Horodna, Kamieńca Poleskiego, Kobrynia oraz, w woj. wołyńskim, m.in. Dubna, Hoszcza, Klewania, Kostopola. Z innych badań nad miastami, zapoczątkowanych jeszcze przez Komisję Naukowych Badań Ziemi Wschodnich, należy wymienić badania nad niektórymi miastami Wileńszczyzny, m.in. Lidy, Baranowicz, Nowej Wilejki (*Rocznik Ziemi Wschodnich*, R. 4: 1938, s. 241–242).

Poza studiami gospodarczymi, inicjowanymi przez Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich, a rozwijanymi przez Instytut Gospodarczy, duże znaczenie dla poznania Ziemi Wschodnich miały (organizowane od 1933 r.) jednoroczne kursy dla młodzieży akademickiej, pod nazwą „Studium o Ziemiach Wschodnich”. Wykłady oparte były głównie na materiałach źródłowych pochodzących z badań terenowych. Do 1939 r. odbyło się sześć kursów Studium. Zaowocowało to utworzeniem Akademickiego Koła Rozwoju Ziemi Wschodnich na Uniwersytecie Warszawskim, w Szkole Nauk Politycznych i Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Jako dalszy etap akcji powstało przy Towarzystwie – Koło Młodych. Z inicjatywy słuchaczy pierwszych kursów Studium podjęło budowę Domu Akademickiego na Polesiu, ukończoną w roku 1939².

Jednym z najlepszych i najbardziej bezpośrednich sposobów propagowania Ziemi Wschodnich w społeczeństwie polskim było rozwijanie turystyki na tych terenach. Pierwsze formy organizacyjne nadane zostały ruchowi w 1934 roku. Zainicjowano wówczas i ustalono zasady ogólnej akcji turystycznej pod nazwą „Lato na Ziemiach Wschodnich”. Z chwilą powstania Ligi Popierania Turystyki akcja ta prowadzona była przy jej współudziale organizacyjnym. Specjalnie dla turystów stworzono dogodne warunki przejazdu i pobytu na Ziemiach Wschodnich. Przyznane zostały ulgi kolejowe na bilety do województw: wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego, białostockiego, wołyńskiego i tarnobrzesckiego. Organizacją turystyczną objęte zostały następujące tereny: 1) Wilno i ziemia wileńska, 2) pojezierze suwalsko-augustowskie, 3) szlak mickiewiczowski (Nowogródek, Czombrów, jezioro Świtez, Woronczka, Tuchanowicze), 4) Pińsk i okolice (Kanał Ogińskiego, Horoszna), 5) szlak Legionów Polskich na Wołyniu, 6) Krzemieniec i okolice, 7) szlak podolski (Czortków, Okopy Św. Trójcy, Zaleszczyki). Zainicjowano również szersze wykorzystanie dworów należących do wielkiej własności ziemskiej, w których organizowano pensjonaty. Rozwój turystyki nie nastąpił jednak tak szybko, jak się spodziewano chociaż systematycznie wzrastała liczba osób odwiedzających Kresy Wschodnie, o czym świadczą następujące dane: w 1934 r. było 700 turystów, w 1935 – 2 000, w 1936 – 13 000, w 1938 – 20 000 (*Rocznik Ziemi Wschodnich*, R. 5: 1939, s. 235).

Duże znaczenie dla procesu integracji młodzieży kresowej z młodzieżą z innych terenów miały organizowane przez Towarzystwo wyjazdy na wycieczki,

² Dom postawiono w powiecie pińskim, w miejscowości zwanej „Uroczysko – Majdan”.

kolonie, a nawet wizyty w domach prywatnych w Polsce centralnej³. Również ważną była działalność na rzecz rozwoju oświaty na terenach wschodnich. Temu zadaniu służyło przesyłanie na te tereny biblioteczek (zawierających minimum 100 książek). Do 1938 r. przekazano 500 takich zestawów.

Akcji propagandowej, prowadzonej przez Towarzystwo na rzecz poznania i pomocy Kresom Wschodnim, służyły wydawnictwa, m.in. specjalistyczny biuletyn prasowy pod nazwą *Informacje dla Członków Sekcji Prasowej*. Równocześnie podjęto wydawanie szeregu materiałów informacyjnych i propagandowych. Głównym wydawnictwem Towarzystwa był *Rocznik Ziemi Wschodnich*, którego piąty tom ukazał się w 1939 roku. Publikowany w 40 tys. egzemplarzy musiał niewątpliwie spełniać swoją rolę propagandową.

Podsumowując całokształt działalności Towarzystwa, organizacji najdłuższej i najskuteczniejszej działającej na rzecz Ziemi Wschodnich, można wyróżnić dwa wyraźnie zaznaczające się etapy. Pierwszy etap działalności, lata 1933–1936, który można uznać za formalnie zakończony I Walnym Zjazdem Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich (11 października 1936 r.), był okresem prac wstępnych⁴. Wypełniło go tworzenie form organizacyjnych, krystalizacja metod pracy, dążenie do sprecyzowania potrzeb Ziemi Wschodnich i popularyzacja spraw tych Ziemi w społeczeństwie. Zasadniczą zasługą Towarzystwa w tym okresie było uświadomienie społeczeństwu polskiemu problemu Ziemi Wschodnich, który w Państwie Polskim nie wywoływał, zarówno we władzach, jak i społeczeństwie, większego zainteresowania.

Drugi etap pracy obejmował działania metodyczne i akcje na rzecz rozwiązywania wielu problemów Ziemi Wschodnich. 22 maja 1938 r. odbył się II Zjazd Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich.

W końcu lat trzydziestych, poza szeregiem wystąpień do władz i instytucji w ważnych dla rozwoju Ziemi Wschodnich sprawach, głównym zadaniem

³ Przypadki zapraszania do domów młodzieży szkolnej z terenów wschodnich znane są mi z autopsji. W 1938 r., w domu moich rodziców w Poznaniu, przebywały dwie poleskie dziewczynki. Akcja pomocy dzieciom z terenu Polesia organizowana była przez Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich przy udziale szkół poznańskich.

⁴ Obradom Zjazdu przewodniczył minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prof. Wojciech Świątosławski. Jednym z zadań zjazdów, które miały odbywać się regularnie, było – jak głosił jeden z punktów przyjętego regulaminu – skontaktowanie „osób pracujących naukowo nad poznaniem zagadnień Ziemi Wschodnich i działaczy społecznych pracujących nad podniesieniem i ożywieniem życia Ziemi Wschodnich” oraz „wskazanie zadań i potrzeb naukowo-badawczych na czas najbliższy”. Zjazd obradował w dwóch sekcjach: humanistycznej i ekonomicznej. W sekcji humanistycznej, której przewodniczył rektor Uniwersytetu Warszawskiego, prof. Włodzimierz Antoniewicz, wygłosili referaty: dr Jan Obrębski („Dzisiejsi ludzie Polesia”), dr Tadeusz Henzel („Struktura rasowa zachodniego Polesia”), dr Ludwik Ossowski („Zagadnienia językowe Polesia” oraz „Wpływ języka polskiego na język białoruski”), Samuel Fogelson („Zasadnicze cechy procesów ludnościowych na Polesiu”). W sekcji ekonomicznej, której przewodniczył rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, prof. Witold Staniewicz, wygłoszono m.in. referaty na temat struktury gruntów na Polesiu, skutków gospodarczych i społecznych scalania ziem oraz chałupnictwa i przemysłu ludowego (J. Świącicki); (Mniejszości narodowe..., *Sprawy Narodowościowe*, nr 4–5: 1936, s. 479–481).

Towarzystwa był rozwój inwestycji na tych terenach. Zakres prac w tym okresie obejmował przygotowanie bilansu potrzeb inwestycyjnych Ziemi Wschodnich. Przystąpienie do takich projektów umożliwiały inwestycje w Centralnym Okręgu Przemysłowym (COP-ie), przekonanie społeczeństwa w Polsce Środkowej i Zachodniej o konieczności realizacji postulatów Ziemi Wschodnich oraz mobilizowanie do działania społeczeństwa na Kresach Wschodnich. Zestawienie potrzeb inwestycyjnych, szczególnie w odniesieniu do 5 województw północnych i środkowych, od wileńskiego do wołyńskiego włącznie, było dokonaniem nie tylko placówek Towarzystwa, lecz także samorządów gospodarczych i terytorialnych na tych terenach, szeregu instytucji i organizacji społecznych oraz przedstawicieli parlamentu. Jednak program gospodarczy, ten zasadniczy postulat, jaki postawiono wobec Ziemi Wschodnich do wybuchu II wojny światowej, nie został w pełni zrealizowany. W sferze postulatów pozostało, słuszne z ekonomicznego punktu widzenia, tworzenie na tych terenach polskich kas bezprocentowego kredytu, osiedlanie na Ziemiach Wschodnich fachowców, przede wszystkim kupców i rzemieślników z dzielnic zachodnich, głównie Pomorza i Poznańskiego, popieranie działań mających na celu wytworzenie przez społeczeństwo miejscowe własnego rzemiosła, kupiectwa, drobnego przemysłu i w ogóle polskiej warstwy mieszczaństwa. Te kierunki działań dotyczyły w równej mierze wszystkich terenów Ziemi Wschodnich.

Obok spraw gospodarczych, które dominowały w polityce rządu w stosunku do tych terenów, miały miejsce działania na rzecz wspierania i konsolidowania zamieszkującej je społeczności polskiej. Z tym kierunkiem polityki rządu związany był Komitet do Spraw Szlachty Zagrodowej. Został on powołany prawdopodobnie w końcu 1937 roku. Inicjatorem jego utworzenia były władze wojskowe, głównie vice-minister Spraw Wewnętrznych, gen. Janusz Głuchowski. Pierwsze próby sprecyzowania zadań Komitetu przedstawione zostały na międzyministerialnej konferencji, która odbyła się 15 listopada 1937 roku. W posiedzeniu uczestniczyli przedstawiciele niemal wszystkich ministerstw. Od samego początku starano się o to, aby formujący się Komitet był wspierany przez wszystkie ministerstwa. Na czele Komitetu stanął gen. Głuchowski. Komitet działał przy Towarzystwie Rozwoju Ziemi Wschodnich jako jednostka autonomiczna. Zasadniczym jego celem było wskrzeszenie polskiej świadomości narodowej wśród ludności zamieszkującej tereny województw wschodnich. Statystyki ludnościowe znajdujące się w aktach Komitetu wskazywały na fakt prawie zupełnego zatracenia poczucia polskości wśród jej dużej części. Ludność ukraińska i białoruska w latach trzydziestych coraz usilniej dążyła do samostanowienia. Wywołało to ze strony polskich czynników rządowych lęk przed całkowitym wynarodowieniem ludności polskiej, a przede wszystkim przed oderwaniem wschodnich obszarów od Polski.

Akcja narodowościowa Komitetu ograniczyła się wyłącznie do warstwy byłej szlachty zagrodowej, która pod względem materialnym i kulturowym spadła do poziomu ludności chłopskiej. Przywrócenie poczucia przynależności do narodowości polskiej miało odbywać się przy pomocy wielu środków

administracyjnych, gospodarczych, politycznych, kulturalno-oświatowych i religijnych. Z powyższych względów Komitet postawił sobie jako jedno z ważnych zadań pozyskanie dotychczasowych organizacji, jakie działały na omawianych terenach. Zależało mu na ideologicznym podporządkowaniu istniejącej już i działającej na wschodnich terenach Polski organizacji Związku Szlachty Zagrodowej. Jej zadaniem było umacnianie polskości na tych ziemiach poprzez wskrzeszanie tradycji szlacheckich wśród warstwy chłopskiej szlachty zagrodowej. W swej pracy Komitet powoływał się na akcję rozpoczętą i prowadzoną przez Związek. W aktach Komitetu zachowały się jedynie fragmenty dotyczące prac jego Sekcji Naukowej.

Prócz omówionych wyżej zadań, Sekcja postawiła sobie jako szczególny cel przeprowadzenie badań naukowych nad problemami narodowościowymi Ziemi Wschodnich. Badaniami objęto 8 województw: stanisławowskie, tarnopolskie, lwowskie, wołyńskie, poleskie, nowogródzkie, wileńskie, białostockie (w swej części wschodniej). By znaleźć poparcie w szerokich kołach społeczeństwa polskiego, kierownictwo Sekcji Naukowej Komitetu zapraszało do współpracy cały niemal świat naukowy. Wszystkie prace, które traktowały o Kresach Wschodnich popularyzowano dla celów polityczno-propagandowych. Krótki okres istnienia Komitetu nie pozwolił, by wywarł on znaczniejszy wpływ na życie społeczności polskiej Ziemi Wschodnich. Większość jego zadań pozostała w sferze postulatów, a silna propaganda głoszonych haseł nie zjednała Komitetowi przychylności mniejszości narodowych.

Omawiając instytucje i organizacje działające na rzecz rozwoju Ziemi Wschodnich i związania ich z Polską centralną, nie sposób pominąć ważnej roli, jaką odegrało w spełnieniu tych zadań osadnictwo wojskowe na tych terenach. Podjęcie działań na rzecz osiedlania ludności polskiej na wschodnich obszarach Rzeczypospolitej było z jednej strony realizacją zobowiązań wobec żołnierzy armii polskiej, biorących udział w wojnie polsko-bolszewickiej (1919–1920), z drugiej – służyło wzmocnieniu żywiołu polskiego na tych ziemiach. Już w lipcu 1920 r. Rada Obrony Państwa wydała odezwę głoszącą, że ochotnicy Wojska Polskiego po odparciu wroga i zakończeniu wojny otrzymają bezpłatnie ziemię jako nagrodę za trudy i krew przelaną w obronie granic naszej Ojczyzny (Bocian 1935, s. 272). O idei zasiedlania mówił Józef Piłsudski w wydanym 18 października 1920 r. „Rozkazie na zakończenie wojny”:

Żołnierz, który tyle zrobił dla Polski nie zostanie bez nagrody. Wdzięczna Ojczyzna nie zapomni o nim. Zdobyte zostały ogromne obszary, opustoszone i obrócone przez wojnę światową prawie w pustynię. Zaproponowałem już rządowi, by część zdobytej ziemi została własnością tych, co ją Polską zrobili uzniowszy ją polską Krwią i trudem niezmiernym (Piłsudski 1935, s. 176).

Projekt ustawy dotyczącej osadnictwa wojskowego skierowany został do Sejmu jesienią 1920 roku. Uchwalono ją 17.12.1920 r., pod nazwą „O nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego”. Ustawa ogłoszona została w *Dzienniku Ustaw*, nr 4, z 12.02.1921 roku. W świetle tej Ustawy, do osób uprawnionych do otrzymania ziemi nieodpłatnie należeli: 1) szczególnie zasłużeni żołnierze

i inwalidzi Wojska Polskiego, 2) żołnierze ochotnicy, którzy walczyli na froncie polsko-bolszewickim (Böhm 1992, s. 5). Odpłatnie udziały ziemi mogli otrzymać pozostali żołnierze (Ustawa nie określała ściśle) w miarę dysponowania nadwyżkami ziemi.

Do terenów objętych osadnictwem wojskowym należały województwa: wołyńskie, poleskie, nowogródzkie, częściowo białostockie. Władze wojskowe powołały do życia, na szczeblu centralnym, sekcję Osad Żołnierskich, w terenie natomiast zorganizowano referaty Osad Żołnierskich. Równocześnie z ustawą dotyczącą nadawania gruntów uchwalono ustawę o przejmowaniu Ziemi na rzecz Państwa. Przejmowanie trwało od 1923 r., do chwili wydania przez Sejm ustawy wstrzymującej tę akcję. Jako oficjalną przyczynę podawano brak terenów przeznaczonych na gospodarstwa dla byłych wojskowych. Ogólnie, na podstawie ustawy z 1920 r., zostało przejętych i oddanych na osadnictwo wojskowe 785 majątków o obszarze 137 tys. ha⁵. Ziemię otrzymało ok. 8 000 osadników wojskowych, z czego w 1921 r. – 412, w 1922 r. – 3 190, w 1923 r. – 1 776, w 1924 r. – 900, w 1925 r. – 525, w 1926 r. – 467, w latach następnych – 641 osadników. Przeciętny obszar działki wynosił 17 ha. Pod względem hierarchii wojskowej 3 221 osadników (40,7%) stanowili szeregowcy, 3 347 (42,3%) podoficerowie, 994 (11,9%) oficerowie młodszy, 312 (3,9%) oficerowie sztabowi i 94 (1,2%) generałowie. Pod względem wykształcenia 95 (1,2%) osadników było analfabetami, 5 096 (64,3%) posiadało wykształcenie niższe, 225 (2,8%) średnie i 52 (0,6%) wyższe (Bocian 1935, s. 272). Wielkość działki osadniczej uzależniona była od jakości ziemi, powierzchni łąk, a także warunków komunikacyjnych. Z reguły ziemie te pozbawione były nieruchomości – budynków mieszkalnych lub gospodarczych – i drzewostanu. Wielkość działek osadniczych na Wołyniu wynosiła od 12 do 20 ha, na Polesiu od 25 do 35 ha, w nowogródzkim od 12 do 25 ha. Na obszarach Wileńszczyzny przydział działek dla byłych żołnierzy odbywał się nie na mocy ustawy z 17.12.1920 r., ale na podstawie dekretu wydanego przez gen. Lucjana Żeligowskiego.

Sytuacja osadników polskich wobec wrogiego stosunku ludności miejscowej do przybyszów z Polski była bardzo trudna. W jej pojęciu, zagarniali oni ziemię, którą uważano za własną. Równocześnie miejscowe społeczeństwo polskie uznawało za krzywdzące przejmowanie przez osadników ziemi bez odszkodowania. W tej sytuacji osadnicy dążyli do zabezpieczenia swoich interesów przez powołanie własnych organizacji. Już w 1922 r. stworzyli Centralny Związek Osadników Wojskowych, przekształcony w 1925 r. w Centralny Związek Osadników, a w 1929 r. – w Związek Osadników. Związek ten odegrał istotną rolę w kształtowaniu oblicza cywilizacyjnego Kresów Wschodnich. Jak wspomniano powyżej, organizację tę, zrzeszającą 16 tys.

⁵ Z przejętych 785 majątków, o ogólnym obszarze 137 183 ha – 352 (o obszarze 63 937 ha) było prywatnych polskich, 299 (o obszarze 54 741 ha) było prywatnych rosyjskich, 65 (o obszarze 11 099 ha państwowych) – instrukcyjnych, 43 (o obszarze 1 865 ha) – pocerkiwnych i pokościelnych i 26 (o obszarze 5 541 ha) – innych (Kamiński 1938, s. 166–167).

osób wojskowych, powołano do życia w 1922 roku. Struktura Związku przedstawiała się następująco: na jego czele stał Zarząd Główny, któremu podlegało 6 oddziałów wojewódzkich z 46 oddziałami powiatowymi i 790 ogniwami lokalnymi. Głównymi zadaniami Związku były: akcja oświatowa wśród osadników i ich dzieci, organizowanie samodzielnych placówek gospodarczych, sprawowanie opieki prawnej i kredytowej, udział w innych organizacjach społecznych. Akcja oświatowa prowadzona przez osadników miała zapewnić dzieciom polskim możliwość ukończenia sześcioklasowej szkoły podstawowej. Wymagało to budowy szkół publicznych i prywatnych. Zarząd Główny, w latach 1922–1936, sfinansował budowę 50 budynków szkolnych i świetlic. Z inicjatywy Związku organizowano kursy dokształcające dla dorosłych, w zakresie fachowo-rolniczym i spółdzielczym, które ukończyło około 1000 osób. W tym samym okresie około 500 chłopców i dziewcząt było słuchaczami kilkumiesięcznych kursów rolniczych i przysposobienia do pracy społecznej. Znany był udział osadników należących do Związku w organizacjach i instytucjach społecznych. W samorządach terytorialnych pracowało ponad 1 tys. osób, w organizacjach społeczno-rolniczych około 500, w izbach rolniczych – 45 osób. O udziale Związku w podnoszeniu poziomu kultury rolniczej świadczyło utworzenie 440 spółdzielni kredytowych, 167 spółdzielni mleczarskich i 24 spółdzielni rolniczo-handlowych (Böhm 1932, s. 11). Pomimo tych optymistycznych wyników działalności Związku, rozwój osadnictwa nie przebiegał bez zakłóceń, a sytuacja osadników była bardzo trudna. Jak już wspomniano, akcję osadniczą zahamowała rezolucja sejmowa z 1923 roku. Zlikwidowano wszystkie referaty Osad Żołnierskich przy Dyrekcjach Odbudowy Kraju, zredukowano Wydział Osad Żołnierskich. Na osadnictwo przeznaczono zaledwie jedną trzecią powierzchni gruntów przejętej przez Skarb Państwa (Stawecki 1981, s. 145).

Po przewrocie majowym w 1926 r. i ponownym dojściu do władzy Józefa Piłsudskiego, nastąpiło pewne ożywienie akcji osiedleńczej, jednak trudna sytuacja gospodarcza państwa ponownie ograniczyła działalność osadniczą. Nawet objęcie nią w 1930 roku Litwy Środkowej (pow. wileńskiego, wileńsko-trockiego, części pow. dziśniańskiego oraz postawskiego) nie zmieniło w większym stopniu tego stanu rzeczy. O sytuacji samych osadników pisano niejednokrotnie na łamach *Roczników Ziemi Wschodnich*, *Kalendarza Ziemi Wschodnich* i innych pism zajmujących się zagadnieniami Kresów Wschodnich.

Wskazywano na trudną sytuację osiedlającej się ludności, na niechętny stosunek do niej nie tylko mniejszości narodowych, ale również Polaków zamieszkujących na tych terenach.

Jeden z osadników pisał w 1938 roku:

Z różnych stron pod naszym adresem padły zarzuty: przychodzicie nas wynarodowić, drażnicie ludność miejscową zabierając jej ziemię, wnosicie dysonans w dobrze ułożone stosunki. Głosy przeciwko nam rozlegały się nie tylko ze strony mniejszości narodowych. Niektóre odłamy społeczeństwa polskiego witały nas, żołnierzy, skierowanych rozkazem Marszałka na zagony, falą oburzenia i niechęci (Kamiński 1938, s. 166).

Szczególnie jednak trudno było pogodzić się osadnikom z niechętnym stosunkiem państwa do akcji osiedleńczej. Znalazł on wyraz w powołaniu przez sejm specjalnej Komisji, która miała zakończyć „skazaną na zagładę” akcję osiedleńczą (Kamiński 1938, s. 166). Zależny od politycznych koniunktur stosunek do osadników nie zmieniał faktu, że grupa ta, licząca około 8 tys. osób, odegrała znaczącą rolę w podniesieniu poziomu kultury rolnej oraz zaktywizowaniu działalności gospodarczej i społecznej na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej⁶.

Przedstawiony powyżej materiał dotyczący rządowych i pozarządowych organizacji polskich na Kresach Wschodnich budzi szereg refleksji. Dwudziestolecie międzywojenne jest okresem zbyt krótkim, aby ocenić skuteczność działania powoływanych w różnych latach placówek. Szczególnie na terenach wschodnich, które w większym stopniu niż inne obszary Polski odczuły skutki zniszczeń spowodowanych wojną polsko-bolszewicką, okres normalizacji przebiegał znacznie wolniej i wymagał większego wysiłku społecznego. W tych warunkach możliwość realizacji zadań stawianych sobie przez organizacje i instytucje w zakresie poznania i naukowego zbadania Kresów Wschodnich, dokonania analizy sytuacji gospodarczo-społecznej oraz kulturalnej i wytyczenia na tej podstawie kierunków rozwoju tych ziem była zadaniem trudnym i długofalowym. Należy również podkreślić, że częste w tym okresie kryzysy rządowe wpływały na zmiany kierunków polityki państwa m.in. w stosunku do mniejszości narodowych. Nie sprzyjało to stabilizacji tych organizacji i instytucji zobowiązanych do realizacji zadań zgodnych z polityką rządu. Trudna była również sytuacja finansowa placówek dotowanych najczęściej z budżetu państwa. Kondycji finansowej nie sprzyjały światowe kryzysy gospodarcze, które obejmowały także nasz kraj. Jednak dzięki ogromnemu zaangażowaniu ludzi, z których inicjatywy powstały te placówki zdołano dokonać pewnego postępu na drodze zbliżenia Ziemi Wschodnich do centralnej Polski, choć proces ten nie był łatwy, a jego realizacja zapowiadała się na długi okres. Niestety, wszystkie te osiągnięcia zostały zniweczone przez II wojnę światową i półwiekowy okres rządów Związku Radzieckiego. Powstałe po upadku komunizmu wolne państwa Ukraina, Białoruś i Litwa dopiero stabilizują swoją sytuację polityczną i narodowościową. W kwestiach mniejszości narodowych nie zajmują one jednoznacznego stanowiska, co stawia pozostałą na tych terenach ludność pochodzenia polskiego w trudnej sytuacji.

LITERATURA

Bocian F. 1935, Osadnictwo wojskowe, *Kalendarz Ziemi Wschodnich*, R. 1, s. 272–281.

Böhm T. 1992, Osadnictwo wojskowe na Kresach Wschodnich w II Rzeczypospolitej, *Dzieje Najnowsze*, R. 24, nr 1–2, s. 4–12.

⁶ Do realizacji tych zadań przyczyniły się m.in. organizowane przez Związek Osadników Kursy dokształcające w zakresie fachowo-rolniczym i spółdzielczym dla dorosłych i młodzieży, powołanie do życia wiejskiego Uniwersytetu Społecznego w Prudyszczu pod Wilnem, organizowanie internatów w Warszawie, Wilnie i Brześciu dla młodzieży kształcącej się w szkołach średnich i wyższych.

- Chojnowski A. 1979, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Warszawa.
- Kalendarz Ziemi Wschodnich* 1935, R. 4: nr 1, s. 156–170.
- Kamiński W. 1938, Osadnictwo wojskowe, *Rocznik Ziemi Wschodnich*, R. 4, s. 165–169.
- Piłsudski J. 1937, *Pisma zbiorowe*, t. 5, Warszawa.
- Putrament J. 1961, *Pół wieku*, t. 1, Warszawa.
- Rocznik Ziemi Wschodnich*, 1935–1939, R. 1–5.
- Stawecki P. 1981, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa.

WANDA PAPROCKA

POLISH INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN THE EASTERN BORDERLAND
OF POLAND IN THE YEARS 1920–1939

Summary

Polish rule and state policy in the Eastern Borderland of Poland in the years 1920–1939 required good knowledge of that territory, first of all because of its complex ethnic structure as well as particular socio-economic situation. That is why many institutions were established then by politicians, academics and economists. They functioned as commissions, committees, institutes, societies etc.

The first one to arise after Poland had regained independence was the Institute for the Research of the Economy of Eastern Lands. Then, in 1930 the Institute for the Research of Eastern Europe was founded whose members belonged to the most outstanding Polish historians and social scientists of that time: Stanisław Arnold, Franciszek Bujak, Cezaria Ehrenkreutz, Jan Piłsudski, Władysław Semkowicz. They published *Rocznik Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej* (The Scientific Yearbook of Eastern Europe).

Since 1933 systematic studies on eastern territories of Poland were conducted by the Society for the Development of Eastern Territories, an organization of great merit to the development of the Eastern Borderland, set up in Warsaw. In 1936 the Society together with the Commission for the Research of the Eastern Territories created the Economic Institute for the Eastern Territories.

The aims of the afore-named institutions included, first of all, the economic development of the eastern territories. There were also other established, which aimed at raising and developing Polish national self-identity among the Polish population there. The social category whose Polish background had to be revived was petty gentry, that is why the Committee for Petty Gentry was founded and then the Association of Petty Gentry.

Another factor favouring integration with central Poland was the colonization of ex-service men on the eastern territories. The settlers belonged to the veterans of the Polish army who fought against the Bolsheviks in the war of 1919–1920. The colonization was intended to express the Polish state's gratitude to them. The bill concerning it was passed in December 1920. The settlers instituted the Society of Settlers, an organization of great importance for the civilization of the Eastern Borderland. It run educational establishments, economic organizations, provided people with legal aid and credits, was helpful in developing local government, etc.

All the institutions mentioned here played a very important role for uniting the eastern territories with central Poland.

All those achievements were baffled by the World War II and half a century of Soviet rule on the above mentioned areas. Now, after the collapse of communism the former Polish Borderland belongs to three independent states: Ukraine, Belarus and Lithuania. Their political situation has not been fully stabilized as yet, as well as their ethnic policy. They have no uniform attitude towards national minorities and that causes difficult situation for the Polish minority in each of them.